

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави і права

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
вибіркових компонент освітньої-професійної програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти
081 Право (правозастосування)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС
(протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Кириченко В. Є.
2. Професор кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Головка Б. Г.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О. А.
2. Завідувачка кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Гудзь Т. І.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

1.1. Денна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Вид контролю
Семестр № I							
ТЕМА № 1. Проблемні аспекти філософії права: предмет, завдання та методологія.	9	2	0	2	0	5	
ТЕМА № 2. Проблеми методології філософії права.	7	0	0	2	0	5	
ТЕМА № 3. Історичні типи праворозуміння. Сучасні проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій.	29	2	0	12	0	15	
ТЕМА № 4. Гносеологічні проблеми пізнання права.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 5. Проблеми онтології права.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 6. Проблеми антропології права.	9	2	2	0	0	5	
ТЕМА № 7. Проблеми аксіології права.	9	0	2	2	0	5	
ТЕМА № 8. Феноменологічний підхід до права.	9	0	2	2	0	5	
Всього	90	10	10	20	0	50	залік

1.2. Заочна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни	
	Всього	з них:

		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Вид контролю
Семестр № I							
ТЕМА № 1. Проблемні аспекти філософії права: предмет, завдання та методологія.	12	2	0	0	0	10	
ТЕМА № 2. Проблеми методології філософії права.	8	0	2	0	0	6	
ТЕМА № 3. Історичні типи праворозуміння. Сучасні проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій.	12	0	0	2	0	10	
ТЕМА № 4. Гносеологічні проблеми пізнання права.	12	0	0	2	0	10	
ТЕМА № 5. Проблеми онтології права.	12	2	0	0	0	10	
ТЕМА № 6. Проблеми антропології права.	12	0	2	0	0	10	
ТЕМА № 7. Проблеми аксіології права.	12	0	0	2	0	10	
ТЕМА № 8. Феноменологічний підхід до права.	10	0	0	0	0	10	
Всього	90	4	4	6	0	76	залік

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Проблемні аспекти філософії права: предмет, завдання та методологія.

Семінарське заняття: Проблеми філософії права: предмет і завдання.
 Навчальна мета заняття: засвоїти предмет, функції, структуру філософії права як навчальної дисципліни; з'ясувати та проаналізувати сутність і особливості філософського підходу до права, визначити місце філософії права у системі наук.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Філософія права як наука та навчальна дисципліна;
2. Проблеми філософського підходу до права;
3. Філософське осмислення та наукове пізнання права: відмінність предмета і методу. Філософсько-правова рефлексія;
4. Структура філософії права;
5. Філософія права у системі наук, її основні питання і функції.

Ключові поняття: «предмет філософії права», «філософія права як наука», «філософія права як навчальна дисципліна», «функції філософії права», «методологія права», «типи праворозуміння», «об'єктивізм», «суб'єктивізм», «інтерсуб'єктивізм».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухач повинен проаналізувати процес виникнення та розвитку філософії права як науки та навчальної дисципліни. Розкрити обґрунтування необхідності існування філософії права (а саме: історичне обґрунтування необхідності філософії права, актуальне обґрунтування необхідності філософії права). Виокремити та проаналізувати особливості філософії права як науки та філософії права як навчальної дисципліни. Сформулювати визначення поняття «філософія права».

Грунтовна та повна відповідь на друге питання вимагає від слухача характеристики предмета філософії права як науки та навчальної дисципліни, виокремлення особливостей предмету філософії права та їх аналіз, окреслення основних завдань філософії права.

Під час відповіді на третє питання слухачеві слід розкрити сутність методології права та її рівні. Сформулювати та розкрити зміст поняття «методологія права». Розуміти особливості наукового підходу, філософського підходу, філософсько-правового підходу до розуміння сутності методології права. Звернути увагу на рівні методології пізнання права.

При відповіді на четверте питання слухачу необхідно розкрити відмінності між філософським осмисленням та його науковим пізнанням, розкрити зміст поняття філософсько-правова рефлексія.

У межах відповіді на п'яте питання слухачу необхідно дати визначення поняттю «структура філософії права», виокремити та проаналізувати основні структурні елементи даної навчальної дисципліни.

Відповідь на шосте питання вимагає вміння від слухача визначати місце філософії права у системі філософії та юриспруденції, вміти сформулювати та розкрити основні питання філософії права, виокремити та проаналізувати основні функції філософії права.

Питання цільових виступів:

1. Проблеми визначення предмету філософії права;
2. Функції філософії права;

3. Структура філософії права.

Література:

Основна:

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. G.Harris. Legal Philosophies. L: Butterworth, 1980.
2. Luijpen W.A. Phenomenology of Natural Law. Pittsburg: Duquesne University Press, 1968.
3. Jenny Teichman, Katherine C. Evans Philosophy: A Beginner's Guide / Second Edition. Blackwell Oxford UK & Cambridge USA, 1995.
4. Шкода В. В. Вступ до правової філософії. Х.: Фоліо, 1997. – 223 с.
5. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу: Пер. з нім. Л.А. Ситниченко, М.Д. Култаєвої. К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.

Тема № 2. Методологія філософії права.

Семінарське заняття: Методологія філософії права.

Навчальна мета заняття: опанувати поняття «методологія права», «методологічні рівні», «філософський методологічний рівень», «загальнонауковий методологічний рівень», «спеціальнонауковий методологічний рівень», розуміти сутність діалектичного та синергетичного підходів, герменевтики.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Сутність методології права та її рівні.
2. Філософський методологічний рівень.
3. Загальнонауковий методологічний рівень.
4. Спеціальнонауковий методологічний рівень.

Ключові поняття: «методологія права», «типи праворозуміння», «об'єктивізм», «суб'єктивізм», «інтерсуб'єктивізм».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухачеві слід розкрити сутність методології права та її рівні. Сформулювати та розкрити зміст поняття «методологія права». Розуміти особливості наукового підходу, філософського підходу, філософсько-правового підходу до розуміння сутності методології права. Звернути увагу на рівні методології пізнання права.

У процесі відповіді на друге питання слухач має розкрити основний зміст філософського методологічного рівня. Вміти виокремити та проаналізувати основні характерні риси філософського пізнання. Окреслити діалектичний метод пізнання, сформулювати його сутність та основні закони. Схарактеризувати сутність синергетичного методу пізнання.

Пояснити сутність загальнонаукового методологічного рівня. Дати загальну характеристику загально наукових методів пізнання: описативного, аналізу та синтезу, дедуктивного та індуктивного, герменевтичного.

При висвітленні спеціально наукового методологічного рівня, дати його визначення та пояснити сутність його виокремлення. Пояснити можливість наявності особливих методів наукового пізнання.

Питання цільових виступів:

1. Методологія філософії права;
2. Правовий позитивізм;
3. Природно-правовий тип праворозуміння;
4. Загальна характеристика способів обґрунтування права.

Література:

Основна:

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
2. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
3. Кислюк, К.В. Філософія : модульний курс : навч. посіб. для ВНЗ : Рекомендовано МОН України. Х. : Торсінг плюс. 2009. 416 с.
4. Методологія в праві: монографія / [І.Безклубий, І.Гриценко, М.Козюбра та ін.]; за заг. ред.. І.Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.
5. Данильян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання. Х., 1998.
6. Бачинін В.А., Панов М.І. Філософія права: Підруч. для юрид. спец. вищих навч. закладів освіти. К.: Ін Юре, 2002. 472 с.
7. Козловський А.А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права. Чернівці : Рута, 1999. 295 с.
8. Кузнєцов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посіб. К.: ВД Стило: ПЦ Фоліант, 2003. 382 с.
9. Рабінович П.М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: сучасні тенденції. Бюл. М-ва юстиції України. 2003. № 1.
10. Максимов С. Природно-правове мислення. Вісник Академії правових наук України. 2001. № 4 (27).
11. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. Проблеми філософії права. К.; Чернівці: Рута, 2003. Т. I.

Тема № 2. Історичні типи праворозуміння. Проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій.

Семінарське заняття: Історичні етапи формування філософії права.

Навчальна мета заняття: проаналізувати основні риси романо-германської правової системи. Визначити та охарактеризувати історичні етапи формування філософії права.

Кількість годин 8 години.

Навчальні питання:

1. Становлення філософії права в епоху Античності та Середньовіччя .
2. Філософсько-правова думка епохи Відродження та періоду Реформації.
3. Філософія права Нового часу та епохи Просвітництва.
4. Етико-правові ідеї філософії Іммануїла Канта.
5. Філософія права Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля.

6. Історична школа і марксизм як форми правового об'єктивізму
7. Загальна характеристика сучасної філософії права.

Ключові поняття: «позитивізм», «неопозитивізм», «постпозитивізм», «свобода», «справедливість», «воля», «право», «людина», «держава», «договір», «суспільний договір», «мораль», «категоричний імператив».

Методичні вказівки до питань теми:

Розкриваючи перше питання слухач повинен проаналізувати особливості виникнення та розвитку філософсько-правових поглядів в епоху Античності та Середньовіччя. Знати особливості філософсько-правових поглядів Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура, Зенона, Сенеки, Епіктета, Марка Аврелія Антоніна, Ціцерона та ін. Звернути увагу на метафізичні передумови християнського світорозуміння, теократичний характер ідеї природного права. Вміти сформулювати особливості філософсько-правових поглядів Августина, Томи Аквінського.

При підготовці до другого питання слухачу слід проаналізувати особливості філософсько-правової думки епохи Відродження та періоду Реформації. Знати особливості філософсько-правових поглядів Нікколо Макіавеллі (епоха Відродження), Мартіна Лютера, Жан Бодена (епохи Реформації).

Розкриваючи третє питання слухачеві необхідно охарактеризувати особливості філософсько-правової думки епохи Нового часу та Просвітництва. Вміти сформулювати основні філософсько-правові погляди Гуго Гроція, Томаса Гоббса, Джона Локка, Бенедикта Спінози, Готфріда Вільгельма Лейбніца (Новий час) та Шарля Луї Монтеск'є, Жан-Жака Руссо, Клода Адріана Гельвеція.

У межах четвертого питання слухач має розкрити філософсько-правові погляди родоначальника німецької класичної філософії - Іммануїла Канта. Особливу увагу слід звернути на категорію волі у філософсько-правових поглядах Іммануїла Канта. Сформулювати та проаналізувати правило категоричного імперативу.

Розкриваючи п'яте питання слухач повинен проаналізувати філософсько-правові погляди Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля. Слід звернути увагу на діалектичний рух поняття права у філософії Гегеля від абстрактного права до моралі, від моралі до соціальної етики (сім'ї, громадянського суспільства, держави).

При підготовці до шостого питання слухачеві необхідно охарактеризувати філософсько-правові погляди засновників історичної школи (Густава Гуго, Фрідріха Карла фон Савін'ї, Георга Фрідріха Пухта) розкрити особливості філософії права К. Маркса, Ф. Енгельса.

У межах сьомого питання слухач має розкрити ознаки сучасної філософії права. Охарактеризувати такі риси сучасної філософії права, як: 1) соціологізм

як спосіб розгляду права виключно в соціальному контексті; 2) тенденції відстоювання пріоритету особистості, її прав; 3) понятійне розмежування та критичне зіставлення права і закону.

Розкриваючи восьме питання слухач повинен проаналізувати філософські погляди на право І. Бентама, Дж. Остіна, Ганса Кельзена, Харберта Харта. Розкрити особливості трансформації юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм. Охарактеризувати сутність концепцій відродженого природного права.

Питання цільових виступів:

1. Теорія природного права Дж. Локка.
2. Теорія справедливості Арістотеля.
3. Типологія концепцій природного права Нового часу.

Література:

Основна:

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія [для юрид. вузів і ф-тів], уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
3. Костицький М. В. Історія філософії права Стародавнього Сходу. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1-2. С. 81-96.
4. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
5. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с.

6. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.
7. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право «Порівняльно-правові дослідження» : українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. 2009. №.2. С. 14-19.
8. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності. Монографія. Полтава : Вид-во «Полтавський літератор», 2011. 352 с.
9. Меленко С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.
10. Кузьменко В.В. Теоретичні основи соціальних наукових проєктів античності : навч. посіб. / В.В. Кузьменко, В.А. Боняк, І.О. Сердюк ; ред. В.В. Кузьменко. Дніпро : ДДУВС, 2020. 96 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5180>
11. Дзьобань О.П., Гайдашук К.В. Філософсько-правові аспекти творчості Нікколо Макіавеллі. *Право і безпека*. 2006. Т. 5. № 4. С. 15–19.
12. Дзьобань О.П., Разметаєва Ю.С. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект). *Проблеми філософії права*. К.-Чернівці: Рута, 2005. Т. III. № 1–2. С. 368–373.
13. Костенко О. Б. Розуміння взаємозв'язку держави і громадянського суспільства Г.В.Ф. Гегелем (франкфуртський період творчості) // Вісник. Юрид. науки. К.: Київ. державний ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1998. Вип. 35. С. 23–27.
14. Кравченко Ю. Ф. Ідея права у Г.Гегеля // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Х.: Нац. Ун-т внутр. справ, 2001. Вип. 16. С. 107–113.
15. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу: Пер. з нім. Л.А. Ситниченко, М.Д. Култаєвої. К.: Альтерпрес, 2003. 264 с.
16. Кельзен Г. Чисте правознавство: Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
17. Радбрух Г. Людина в праві. *Проблеми філософії права*. К.-Чернівці, 2004. Т. 2. С. 71-82.
18. Рикер П. Торжество языка над насилем. Герменевтический подход к философии права. *Вопр. философии*. 1996. № 4. С. 27–36.
19. Ролс Дж. Теорія справедливості: Пер. з англ. О. Мокровольського. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 822 с.
20. Харт Х.Л.А. Концепція права: Пер. з англ. Н. Комарова. К.: Сфера, 1998. 236 с.

Тема № 3: Гносеологічні проблеми пізнання права.

Семінарське заняття: Гносеологічні проблеми пізнання права.

Навчальна мета заняття: проаналізувати сутність права в гносеологічному змісті. Розкрити проблеми істини і істиності у праві.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Проблема істини в історії філософії. Істина в науці.
2. Правова норма, істина і справедливість.
3. Особливості пізнання права. Істина і істинність в праві. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Гносеологічна антиномія норми права.
4. Специфічні риси правотворчості та її детермінанти. Правотворчість в сучасній Україні.

Ключові поняття: «гносеологія права», «істина», «догматизм», «релятивізм».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухач має сформулювати визначення «правова гносеологія». Звернути увагу на її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем. Проаналізувати особливості предметного поля правової гносеології. Охарактеризувати проблему істини в історії філософії, в науці. Виокремити критерії перевірки істинності знань.

Відповідь на друге питання передбачає характеристику категорій правова норма, істина і справедливість. З'ясування особливостей пізнання права. Крім того, вичерпна відповідь на друге питання передбачає розкриття змісту понять «мертве» і «живе» право.

У процесі відповіді на третє питання слухачеві слід охарактеризувати взаємозв'язок категорій істина і істинність в праві. Звернути увагу на догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Проаналізувати гносеологічну антиномію норми права.

У четвертому питанні слухач має розкрити специфічні риси правотворчості та її детермінанти. Звернути увагу на правотворчість в сучасній Україні. Розглянути дискретно-континуальний характер пізнання права. Проаналізувати закон як неостаточну нескінченну істина. Виокремити та проаналізувати основні риси правотворчості в Україні (перебільшену релятивність правотворчості в Україні, казуїстичність українського законодавства, надмірну зарегламентованість суспільних відносин в Україні).

Питання цільових виступів:

1. Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем.
2. Сутність гносеологічного та епістемологічного аспекту філософсько-правових досліджень.
3. Рівні гносеології права: загальноправовий, міжнародний, галузевий.

Література:**Основна:**

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Бернюков А. М. Онтологія та гносеологія правової реальності: сучасний стан проблеми дослідження в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 3. С. 21-23.
2. Кузьменко В. В. Онтологія, антропологія, аксіологія, гносеологія філософсько-правової концепції Фоми Аквінського. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 11-19.
3. Гордин Л. Я. Онтология юридической ответственности: специфика правовой вины, её отличия от религии и морали. *Гуманітарний часопис*. 2013. № 2. С. 113-118.
4. Дудченко В. В. Концепт позитивізму в юриспруденції: генезис та обґрунтування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 6-14.
5. Завальнюк В. В. Правова реальність в антропологічному вимірі (основні напрями досліджень). *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 24-29.
6. Козловський А. А. Буття засобом пізнання стає правовим (гносеологічна онтологія права). *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 123-129.
7. Корчевна Л. О. Основні поняття права у позитивізмі: критичний досвід. *Право і Безпека*. 2004. Т. 3, № 2. С. 18-21.
8. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій "правова поведінка" та "законність". *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 41-46.

Тема № 4. Проблеми онтології права.

Семінарське заняття: Проблеми онтології права.

Навчальна мета заняття: проаналізувати онтологічні основи права. Визначити та охарактеризувати основні форми буття права. Проаналізувати

співвідношення природного та позитивного права як елементів правової реальності.

Час проведення для денної форми навчання 2 години.

Навчальні питання:

1. Онтологічна природа права. Правова реальність
2. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності.
3. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя.

Ключові поняття: «онтологія права», «правова реальність», «елементи правової реальності», «форма буття», «ідея права», «закон», «правове життя».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухач повинен розкрити та проаналізувати онтологічну природу права. Звернути увагу на концепцію правової реальності («картину світу права»). Вміти розрізняти широке і вузьке значення поняття правової реальності. Знати онтологічну підставу права. проаналізувати дві основні умови деонтологічного світу (світу права і моральності).

У межах відповіді на друге питання слухачу необхідно розкрити сутність природного і позитивного права як основних структурних елементів правової реальності. Знати основні підходи до розуміння природного права, проаналізувати його співвідношення з позитивним правом. Розуміти особливості сутності природного права та позитивного права. Звернути увагу на основні розбіжності між природним і позитивним правом.

Під час відповіді на третє питання слухачеві слід вміти формулювати поняття «форма буття права». Вміти виокремити та проаналізувати основні форми буття права (ідею права, закон, правове життя).

Крім того, вичерпна відповідь на третє питання передбачає, що слухач знає структурні елементи ідеї права, вміє аналізувати суб'єктивну (антропологічну) компоненту, аксіологічну компоненту, деонтологічну компоненту.

Питання цільових виступів:

1. Онтологічні основи права.
2. Співвідношення належного і суцього у праві.
3. Форми рівні буття права.
4. Співвідношення природного та позитивного права.

Література:

Основна:

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.

2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Підручник. К.: Ін Юре, 2003. 472 с.
2. Жоль К.К. Философия и социология права. К.: Юринком Интер, 2000. 480с.
3. Циппеліус Р. Філософія права: Пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300 с.
4. Ющик О.І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність): Критичний нарис. К.: Оріяни, 2002. 110 с.
5. Прокопов Д. Онтологічні системи природного права у європейській правовій думці XVII – середини XVIII століть. *Юридична Україна*. 2010. № 4. С. 28-34.
6. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 123-127.
7. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій "правова поведінка" та "законність". *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 41-46.

Тема № 5: Проблеми антропології права.

Семінарське заняття: Проблеми антропології права.

Навчальна мета заняття: проаналізувати сутність права в антропологічному змісті. Розкрити філософський зміст і обґрунтування прав людини.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Природа людини і право. Антропологічні основи права.
2. Філософський зміст і обґрунтування прав людини.
3. Право, соціум, цивілізація, культура.
4. Особистість і право. Гуманістична природа права.

Ключові поняття: «антропологія права», «права людини», «людина юридична», «правова людина».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухач має сформулювати визначення «правова антропологія». Звернути увагу на те, як вирішувалось питання про антропологічні підстави правової теорії Т. Гоббсом, Ж.-Ж. Руссо, І. Кантом.

Відповідь на друге питання передбачає характеристику прав людини з позиції філософії права. Окрім того, повна вичерпна відповідь на друге питання вимагає розкриття значення категорій «права» та «обов'язки» для розкриття феномену права. Аналізу особливостей максимальної і мінімальної антропології.

У процесі відповіді на третє питання слухачеві слід охарактеризувати взаємозв'язок категорій права, соціуму, цивілізації і культури.

У четвертому питанні слухач має розкрити поняття «людина юридична», «правова людина» з позиції антропології права. Проаналізувати сутність права в антропологічному змісті.

Питання цільових виступів:

1. Правова антропологія як розділ філософії права.
2. Максимальна та мінімальна антропологія.
3. Концепція множинності сутності людини та її наслідки.

Література:

Основна:

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Брюггер В. Образ людини у концепції прав людини. Пробл. філософії права. К.; Чернівці, 2003. Т. І.
2. Гудима Д.А. Людинорозуміння у правовій науці (до характеристики сучасного поняттєвого апарату) // Проблеми філософії права. 2005. Т. 3. №

- 1–2.
3. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу: Пер. з нім. Л.А. Ситниченко, М.Д. Култаєвої. К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.
4. Максимов С. Інститут прав людини в сучасному світі: філософсько-правові аспекти. Вісник Академії правових наук України. 2000. №3 (22).
5. Максимов С. Суб'єкт права у філософсько-антропологічному вимірі. Вісник Академії правових наук України. 2000. №4 (23).
6. Радбрух Г. Людина в праві. Проблеми філософії права. К.-Чернівці, 2004. Т. II.
7. Бобровник С. В. Юридична антропологія: становлення та науковий статус. Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 111-118.
8. Бородін І. Л. Правова антропологія як методологія дослідження прав людини і громадянина – історико-правовий аналіз. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2018. № 4. С. 46-53.
9. Братасюк В. М. Правова особистість у умовах правової реальності європейського середньовіччя. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2011. № 3. С. 24-30.
10. Брижко В. М. Філософія права: антропологія в сфері інформаційного права. Правова інформатика. 2014. № 3. С. 33-47.
11. Гарасимів Т. З. Правова антропологія особистості: дилема індивідуального та соціального. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2014. № 810. С. 69-74.
12. Гарасимів Т. Антропологічна пролематика у філософсько-правовій традиції. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 152-157.
13. Завальнюк В. В. Концептуальні засади юридичної антропології: міжнародно-правовий вимір. Lex Portus. 2016. № 1. С. 24-34. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_5
14. Завальнюк В. Юридична антропологія у формуванні правової культури сучасного українського суспільства. Evropský politický a právní diskurz. 2014. Sv. 1, Vyd. 6. С. 38-46.
15. Моїсеєнкова С. О. Антропологічно-правові детермінанти правоутворення. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 272-277.
16. Моїсеєнкова С. О. Становлення антропології права як філософсько-правової науки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. Вип. 2. С. 343-355.
17. Сидоренко О. М. Аксіологічні та антропологічні засади ефективності правових норм в умовах сучасності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 34. С. 8-11.

Тема № 6: Проблеми аксіології права.

Семінарське заняття: Проблеми аксіології права.

Навчальна мета заняття: проаналізувати сутність права в аксіологічному змісті. Розкрити цінність у праві і право як цінність проаналізувати форми буття цінностей. охарактеризувати свободу як цінність, право як цінність свободи, справедливість як основну правову цінність.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Цінності у праві і право як цінність.
2. Форми буття цінностей.
2. Свобода як цінність. Право як цінність свободи.
3. Справедливість як основна правова цінність.

Ключові поняття: «аксіологія права», «цінність права», «свобода», «правова цінність», «ціннісна правова установка», «ціннісна правова оцінка», «ціннісна правова орієнтація».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухач має сформулювати визначення «правова аксіологія». Звернути увагу на те, як вирішувалось питання цінності у праві у філософії І. Кантом. Розкрити поняття «цінність права» на сучасному етапі розвитку філософсько-правової думки. Проаналізувати категорії «ціннісна правова установка», «ціннісна правова оцінка», «ціннісна правова орієнтація».

Відповідь на друге питання передбачає характеристику форм буття цінностей. Аналізу суспільних цільових цінностей та ідеалів, предметно втілених цінностей, особистісних (чи екзистенціальних) цінностей.

У процесі відповіді на третє питання слухачеві слід охарактеризувати взаємозв'язок категорій фактична свобода, юридична свобода. Проаналізувати розуміння свободи в різні епохи в різних системах права.

У четвертому питанні слухач має розкрити поняття справедливості. Проаналізувати особливості ліберальної концепції справедливості. Розкрити властивості справедливості у сучасній філософській думці.

Питання цільових виступів:

1. Правова аксіологія: історія виникнення, основні поняття та принципи.
2. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права.
3. Право як форма свободи.

Література:

Основна:

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.

2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Хаек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладання широких принципів справедливості та політичної економії: В 3 т. – Т. І: Правила та порядок. К.:Сфера. 1999. 196 с.
2. Хаек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладання широких принципів справедливості та політичної економії: В 3 т. – Т. II.: Міраж соціальної справедливості. К.: Сфера. 1999. 196 с.
3. Цалін С. Д. Принцип свободи волі в історії соціальної філософії та філософії права. Х.: Основа, 1998. 329 с.
4. Шкода В. В. Вступ до правової філософії. Х.: Фоліо, 1997. 223 с.
5. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116-120.
6. Міма І. В. Аксіологічний підхід у дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ. *Альманах права*. 2019. Вип.10. С. 185-190.
7. Мішина І. Аксіологічні засади правових систем. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 84-90.
8. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація. *Адвокат*. 2009. № 3. С. 34-38.
9. Юрійчук О. Аксіологічний вимір правової культури. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 287-290.

Тема № 7: Феноменологічний підхід до права. Діяльність правоохоронних органів як об'єкт філософсько-правового осмислення.

Семінарське заняття: Феноменологічний підхід до права. Діяльність правоохоронних органів як об'єкт філософсько-правового осмислення.
Навчальна мета заняття: проаналізувати феноменологічний підхід до сутності права. Визначити особливості діяльності правоохоронних органів у філософсько-правовому вимірі.

Кількість годин – 2 години.

Навчальні питання:

1. Сутність феноменологічної філософії. Особливості феноменологічного підходу до права.
2. Правоохоронна функція держави у сучасній теорії та філософії права.
3. Діяльність правоохоронних органів як об'єкт філософсько-правового осмислення.
4. Філософсько-теоретичні основи справедливості та законності в кримінальному, адміністративному та процесуальному праві, адміністративно-правовій діяльності.
5. Філософія покарання: право покарання і право на покарання. Гносеологічна природа інтерпретації покарання в різних концепціях права.

Ключові поняття: «феноменологія права», «екзистенційне право», «межова ситуація», «екзистенціальний аналіз», «екзистенціальна філософія».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухач має сформулювати визначення «феноменологія права», проаналізувати особливості феноменологічного підходу до права. Порівняти філософсько-правові погляди представників позитивістсько-легістського підходу до права з поглядами феноменологів права.

У другому та третьому питанні необхідно дослідити філософсько-методологічні проблеми правоохоронної діяльності, співвідношення моральних, правових та естетичних її основ.

У четвертому питанні необхідно звернути увагу на філософсько-теоретичні основи справедливості та законності в кримінальному, адміністративному та процесуальному праві, адміністративно-правовій діяльності.

П'яте питання передбачає дослідження філософії покарання: право покарання і право на покарання. Слід звернути увагу на взаємообумовленість злочину і покарання. Необхідно розкрити гносеологічну природу інтерпретації покарання в різних концепціях права. Важливим елементом є гуманізм права та його втілення в практичній діяльності працівників правової системи, моральність і законність в застосуванні покарання.

Питання цільових виступів:

1. Екзистенціальний аналіз правової ситуації.
2. Сутність феноменології права.
3. Категорія “буття – в – світі” як центральна категорія екзистенціальної філософії права.

Література:**Основна:**

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Бабюк А. М. Співвідношення понять "правосвідомість" та "праворозуміння".
2. *Університетські наукові записки*. 2015. № 3. С. 5-12.
3. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6–12.
4. Гринь О.Д., Донченко О.І. Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення. *Науковий вісник Одеського Національного університету*. 2014р. том 19. Випуск 3 (24). С. 7-16.
5. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3 (61). С. 5-10.
6. Клімова Г. П. Правосвідомість: до теорії питання. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 35-41.
7. Козенко Ю. О. Правова свідомість людини як аксіологічна сутність її поведінки.
8. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 8-15.
9. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 297-303.
11. Петрончак Ю. О. Правосвідомість як рефлексія соціальних норм поведінки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 199-203.
12. Сердюк І. В. Взаємодія права та моралі в історії філософсько-правової думки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1-2. С. 97-106.
13. Шаравара І. І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 33(1). С. 56-59.
14. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний

аналіз. *Психологічний часопис*. 2017. № 4. С. 134-144.

3.1. Рекомендована література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про міжнародні договори України: закон України від 29.06.2004 № 1906-15. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
3. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: закон України від 10.11.1994 № 237/94-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 415. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
4. Про ратифікацію Угоди між державами - учасницями Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил та Додаткового протоколу до цієї Угоди: закон України від 02.03.2000 № 1510-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 134. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_042#Text
5. Про ратифікацію Подальшого додаткового протоколу до Угоди між державами - учасницями Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил: закон України від 20.04.2000 № 1687-14. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 31. Ст. 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-14#Text>
6. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: закон України від 21.09.2011 № 3764-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. N 19-20. Ст. 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>
7. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 38. Ст. 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Про Конституційний Суд України: закон України від 03.06.1992 № 2400-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. Ст. 272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і свобод людини 1950 р.: закон України від 17.07.1997. № 475/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 29. С. 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>

10. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» *Відомості Верховної Ради*, 2015. № 29. Ст. 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>
11. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text>

Основна:

1. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.
2. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.
3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / П. М. Рабінович. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
4. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.
7. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

Додаткова:

1. Бабюк А. М. Співвідношення понять "правосвідомість" та "праворозуміння". Університетські наукові записки. 2015. № 3. С. 5-12.
2. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. Форум права. 2018. № 3. С. 6–12.
3. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Підручник. К.: Ін Юре, 2003. 472 с.
4. Бернюков А. М. Онтологія та гносеологія правової реальності: сучасний стан проблеми дослідження в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. № 3. С. 21-23.
5. Бернюков А. М. Онтологія та гносеологія правової реальності: сучасний стан проблеми дослідження в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. № 3. С. 21-23.
6. Бобровник С. В. Юридична антропологія: становлення та науковий статус. Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 111-118.
7. Бородін І. Л. Правова антропологія як методологія дослідження прав людини і громадянина – історико-правовий аналіз. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2018. № 4. С. 46-53.
8. Братасюк В. М. Правова особистість у умовах правової реальності

- європейського середньовіччя. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2011. № 3. С. 24-30.
9. Брижко В. М. Філософія права: антропологія в сфері інформаційного права. Правова інформатика. 2014. № 3. С. 33-47.
 10. Брюггер В. Образ людини у концепції прав людини. Пробл. філософії права. К.; Чернівці, 2003. Т. I.
 11. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності. Монографія. Полтава : Вид-во «Полтавський літератор», 2011. 352 с.
 12. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право «Порівняльно-правові дослідження» : українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. 2009. №.2. С. 14-19.
 13. Гарасимів Т. Антропологічна пролематика у філософсько-правовій традиції. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 152-157.
 14. Гарасимів Т. З. Правова антропологія особистості: дилема індивідуального та соціального. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2014. № 810. С. 69-74.
 15. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство. – К.:Юніверс, 2000. – 336 с.
 16. Гордер Юстейн. Світ Софії / 2-е вид., Пер. з норв. Наталії Іваничук. – Львів: Літопис, 2012. – 548 с.
 17. Гордин Л. Я. Онтология юридической ответственности: специфика правовой вины, её отличия от религии и морали. Гуманітарний часопис. 2013. № 2. С. 113-118.
 18. Гринь О.Д., Донченко О.І. Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення. Науковий вісник Одеського Національного університету. 2014р. том 19.Випуск 3 (24). С. 7-16.
 19. Гудима Д.А. Людинорозуміння у правовій науці (до характеристики сучасного поняттєвого апарату) // Проблеми філософії права. 2005. Т. 3. № 1–2.
 20. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу: Пер. з нім. Л.А. Ситниченко, М.Д. Култаєвої. К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.
 21. Данільян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання. Х., 1998.
 22. Дзьобань О.П., Гайдашук К.В. Філософсько-правові аспекти творчості Нікколо Макіавеллі. Право і безпека. 2006. Т. 5. № 4. С. 15–19.
 23. Дзьобань О.П., Разметаєва Ю.С. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект). Проблеми філософії права. К.-Чернівці: Рута, 2005. Т. III. № 1–2. С. 368–373.
 24. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. Держава та регіони. Серія: Право. 2018. № 3 (61). С. 5-10.
 25. Дудченко В. В. Концепт позитивізму в юриспруденції: генезис та обґрунтування. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 25.С. 6-14.
 26. Жоль К.К. Философия и социология права. К.: Юринком Интер, 2000.

480с.

27. Завальнюк В. В. Концептуальні засади юридичної антропології: міжнародно-правовий вимір. Lex Portus. 2016. № 1. С. 24-34. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_1_5
28. Завальнюк В. В. Правова реальність в антропологічному вимірі (основні напрями досліджень). Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 58. С. 24-29.
29. Завальнюк В. Юридична антропологія у формуванні правової культури сучасного українського суспільства. Evropský politický a právní diskurz. 2014. Sv. 1, Vyd. 6. С. 38-46.
30. Історія вчень про право і державу : хрестоматія [для юрид. вузів і ф-тів], уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
31. Кельзен Г. Чисте правознавство: Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
32. Кислюк, К.В. Філософія : модульний курс : навч. посіб. для ВНЗ : Рекомендовано МОН України. Х. : Торсінг плюс. 2009. 416 с.
33. Козловський А. А. Буття засобом пізнання стає правовим (гносеологічна онтологія права). Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 123–129.
34. Козловський А.А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права. Чернівці : Рута, 1999. 295 с.
35. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
36. Корчевна Л. О. Основні поняття права у позитивізмі: критичний досвід. Право і Безпека. 2004. Т. 3, № 2. С. 18-21.
37. Костенко О. Б. Розуміння взаємозв'язку держави і громадянського суспільства Г.В.Ф. Гегелем (франкфуртський період творчості) // Вісник. Юрид. науки. К.: Київ. державний ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1998. Вип. 35. С. 23–27.
38. Костицький М. В. Історія філософії права Стародавнього Сходу. Філософські та методологічні проблеми права. 2015. № 1-2. С. 81-96.
39. Кравець В.М. Розмежування природного та позитивного права як методологічна основа порівняльних філософсько-правових досліджень / Кравець В.М. // Іменем Закону. Науковий вісник. – 2011. – № 1(9).– С. 3-8.
40. Кравченко Ю. Ф. Ідея права у Г.Гегеля // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Х.: Нац. Ун-т внутр. справ, 2001. Вип. 16. С. 107–113.
41. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посіб. К.: ВД Стилос: ПЦ Фоліант, 2003. 382 с.
42. Кузьменко В. В. Онтологія, антропологія, аксіологія, гносеологія філософсько-правової концепції Фоми Аквінського. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 4. С. 11-19.
43. Кузьменко В.В. Теоретичні основи соціальних наукових проєктів

- античності : навч. посіб. / В.В. Кузьменко, В.А. Боняк, І.О. Сердюк ; ред. В.В. Кузьменко. Дніпро : ДДУВС, 2020. 96 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5180>
44. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 9. С. 116-120. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
 45. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с.
 46. Максимов С. Інститут прав людини в сучасному світі: філософсько-правові аспекти. Вісник Академії правових наук України. 2000. №3 (22).
 47. Максимов С. Природно-правове мислення. Вісник Академії правових наук України. 2001. № 4 (27).
 48. Максимов С. Суб'єкт права у філософсько-антропологічному вимірі. Вісник Академії правових наук України. 2000. №4 (23).
 49. Меленко С. Г. Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.
 50. Меленко С. Г. Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.
 51. Методологія в праві: монографія / [І.Безклубий, І.Гриценко , М.Козюбра та ін.]; за заг. ред.. І.Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.
 52. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
 53. Міма І. В. Аксіологічний підхід у дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ. Альманах права. 2019. Вип.10. С. 185-190.
 54. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 123-127.
 55. Мішина І. Аксіологічні засади правових систем. Порівняльне правознавство. 2012. № 3-4. С. 84-90.
 56. Моїсеєнкова С. О. Антропологічно-правові детермінанти правоутворення. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 272-277.
 57. Моїсеєнкова С. О. Становлення антропології права як філософсько-правової науки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. Вип. 2. С. 343-355.
 58. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація. Адвокат. 2009. № 3. С. 34-38.
 59. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2016. № 837. С. 297-303.
 60. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. Проблеми філософії права. К.; Чернівці: Рута, 2003. Т. І.
 61. Петрончак Ю. О. Правосвідомість як рефлексія соціальних норм поведінки. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія

- : Юридичні науки. 2015. № 825. С. 199-203.
62. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій "правова поведінка" та "законність". Право і суспільство. 2015. № 5. С. 41-46.
 63. Прокопов Д. Онтологічні системи природного права у європейській правовій думці XVII – середини XVIII століть. Юридична Україна. 2010. № 4. С. 28-34.
 64. Рабінович П.М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: сучасні тенденції. Бюл. М-ва юстиції України. 2003. № 1.
 65. Радбрух Г. Людина в праві. Проблеми філософії права. К.-Чернівці, 2004. Т. II.
 66. Радбрух Г. Людина в праві. Проблеми філософії права. К.-Чернівці, 2004. Т. 2. С. 71-82.
 67. Рикер П. Торжество языка над насилем. Герменевтический подход к философии права. Вопр. философии. 1996. № 4. С. 27–36.
 68. Ролс Дж. Теорія справедливості: Пер. з англ. О. Мокровольського. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 822 с.
 69. Сердюк І. В. Взаємодія права та моралі в історії філософсько-правової думки. Філософські та методологічні проблеми права. 2015. № 1-2. С. 97-106.
 70. Сидоренко О. М. Аксіологічні та антропологічні засади ефективності правових норм в умовах сучасності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 34. С. 8-11.
 71. Сидоренко О. М. Аксіологічні та антропологічні засади ефективності правових норм в умовах сучасності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 34. С. 8-11.
 72. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
 73. Титов В.Д. Філософсько-правові погляди Т. Джеферсона // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 1. – С. 85- 93.
 74. Хаек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладання широких принципів справедливості та політичної економії: В 3 т. – Т. I: Правила та порядок. К.:Сфера. 1999. 196 с.
 75. Хаек Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладання широких принципів справедливості та політичної економії: В 3 т. – Т. II.: Міраж соціальної справедливості. К.: Сфера. 1999. 196 с.
 76. Харт Х.Л.А. Концепція права: Пер. з англ. Н. Комарова. К.: Сфера, 1998. 236 с.
 77. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.
 78. Цалін С. Д. Принцип свободи волі в історії соціальної філософії та філософії права. Х.: Основа, 1998. 329 с.
 79. Циппеліус Р. Філософія права: Пер. з нім. К.: ТанDEM, 2000. 300 с.
 80. Шаравара І. І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. Науковий вісник Ужгородського національного

- університету. Серія : Право. 2015. Вип. 33(1). С. 56-59.
81. Шкода В. В. Вступ до правової філософії. Х.: Фоліо, 1997. – 223 с.
 82. Юрійчук О. Аксіологічний вимір правової культури. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 287-290.
 83. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. Психологічний часопис. 2017. № 4. С. 134-144.
 84. Ющик О.І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність): Критичний нарис. К.: Оріяни, 2002. 110 с.
 85. Alexander G.S. The Global Debate over Constitutional Property: Lessons for American Takings Jurisprudence. The University of Chicago Press, 2006. 288 p.
 86. Alexander L.A. Crime and Culpability: A Theory of Criminal Law. Cambridge University Press, 2009. 376 p.
 87. Austin J. Lectures on Jurisprudence or The Philosophy of Positive Law. 2 vols., 4th ed. Rev. and ed. R. Campbell. 1879. Reprint, Bristol, UK: Thoemmes Press, 2002. 1169 p.
 88. Austin J. The Province of Jurisprudence Determined. Cambridge University Press, 1995. 344 p.
 89. Bentham J. Of Laws in General. Ed. H.L.A. Hart. London: Athlone Press, 1970. 342 p.
 90. Bix B.H. Cautions and Caveats for the Application of Wittgenstein to Legal Theory / Topics in Contemporary Philosophy. Eds. Joseph Keim Campbell, Michael O'Rourke, and David Shier. Cambridge, MA: MIT Press, 2005. P. 217–229.
 91. Coleman J.L. Risks and Wrongs. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 508 p.
 92. Complete Works of Aristotle, Edited by JONATHAN BARNES, Princeton University Press, 1984.
 93. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. P. 392.
 94. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Second Edition. USA: Oxford University Press, 2011. 500 p. См. русский перевод: Финнис Дж. Естественное право и естественные права. М.: Мысль, 2012. 560 с.
 95. Fried C. Contract as Promise: A Theory of Contractual Obligation. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981. P. 162.
 96. Green M.S. Legal Realism as Theory of Law // William and Mary Law Review. 2005. Vol. 46, № 6. P. 1915–2005.
 97. Harris. G. Legal Philosophies. L: Butterworth, 1980.
 98. Hart H.L.A. Essays in Jurisprudence and Philosophy. USA: Oxford University Press, 1983. 404 p.
 99. Hart H.L.A. Essays on Bentham: Jurisprudence and Political Theory. USA: Oxford University Press, 1982. 250 p.
 100. Hart H.L.A. Punishment and Responsibility. Essays in Philosophy of Law. Second Edition. USA: Oxford University Press, 2008. 315 p.
 101. Hart H.L.A. The Concept of Law. Second Edition with Hart's Postscript; eds. P. Bulloch, J. Raz. USA: Oxford University Press, 1997. 315 p.

102. Hohfeld W.N. Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning // Yale Law Journal. 1917. Vol. 26, № 8. P. 710–770.
103. Hohfeld W.N. Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning // Yale Law Journal. 1913. Vol. 23, № 1. P. 16–59.
104. Keating G.C. Tort and Accident Law: Cases and Materials, 4th ed. – Thomson West, 2004. 1286 p.
105. Kelsen H. Pure Theory of Law. Berkeley: University of California Press, 1967. 356 p.
106. Kramer M.H. In Defense of Legal Positivism: Law without Trimmings. USA: Oxford University Press, 2003. 328 p.
107. Kraus J.S. Contract Law and Theory, 4th ed. Newark, NJ: Matthew Bender & Co, 2007. 1071 p.
108. Llewellyn K.N. On Philosophy in American Law // University of Pennsylvania Law Review. 1934. Vol. 82, № 3. P. 205–212.
109. Luijpen W.A. Phenomenology of Natural Law. Pittsburg: Duquesne University Press, 1968.
110. Lyons D. Open Texture and the Possibility of Legal Interpretation // Law and Philosophy. 1999. Vol. 18, № 5. P. 297–309.
111. MacCormick N. Institutions of Law. An Essay in Legal Theory. USA: Oxford University Press, 2008. 336 p.
112. Moore M.S. Act and Crime: The Theory of Action and Its Implications for Criminal Law. USA: Oxford University Press, 1993. 432 p.
113. Morse S.J. Foundations of Criminal Law. New York: Oxford University Press, 1999. 352 p.
114. Munzer S. A Theory of Property. Cambridge University Press, 1990. 491 p.
115. Murphy M.C. Natural Law in Jurisprudence and Politics. Cambridge University Press, 2006. 188 p.
116. Paulson S.L. Kelsen's Legal Theory: the Final Round // Oxford Journal of Legal Studies. 1992. Vol. 12. P. 265–274;
117. Posner R.A. Economic Analysis of Law, 7th ed. New York: Aspen Publishers, 2007. 816 p.
118. Postema G.J. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence: Volume 11: Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Common Law World. Springer, 2011. 643 p.
119. Raz J. The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System. Second Edition. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1997. 242 p.
120. Schauer F. Playing by the Rules. A Philosophical Examination of Rule-Based Decision Making in Law and Life. Oxford: Oxford Clarendon Press, 1993. 272 p.
121. Sebok A. Legal Positivism in American Jurisprudence. – Cambridge University Press, 1998. 327 p.
122. Shapiro S.J. Legality. – Belknap Press of Harvard University Press, 2011. 488 p.
123. Shavell S. Foundations of Economic Analysis of Law. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. 737 p.
124. Soper P. A Theory of Law. – Harvard University Press, 1984. 200 p.

125. Teichman J., Evans Katherine C. Philosophy: A Beginner's Guide / Second Edition. Blackwell Oxford UK & Cambridge USA, 1995.
126. Underkuffler L.S. The Idea of Property: Its Meaning and Power. USA: Oxford University Press, 2003. 208 p.
127. Wright R.W. Causation in Tort Law // California Law Review. 1985. Vol. 73, № 6. P. 1735– 1828.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України <https://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України <https://www.kmu.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Судова влада України <https://court.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>
5. Офіційний сайт МВС України www.mvs.gov.ua.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
7. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
9. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>
10. Мультимедійний посібник «Філософія права» [ел. ресурс]. URL: http://www.naiau.kiev.ua/books/mnp_fil_prava/Files/media.htm
11. Перелік основних довідників тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET [ел. ресурс]. URL: <http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>
12. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін. Х.: Право, 2014. 208 с. [Ел. ресурс]. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm
13. Матеріали з навчального предмету «Філософія права» [Ел. ресурс]. URL: <http://textbooks.net.ua/content/category/26/76/32/>
14. “The Perseus Project: An Evolving Digital Library on Ancient Greece” (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).
15. “Exploring Plato’s Dialogues”, а також сервер “Philosophy in Cyberspace” (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).
16. “David Chalmers’ Philosophy Resources” (<http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>).